

PARADOKS PREVODIOCA

đerđ šomjo

(Naknadni zapis — 1977) Tekst koji sledi pročitan je u Sofiji, 22. septembra 1975, na međunarodnom skupu prevodilaca, na francuskom jeziku. Sadašnje njegovo objavljuvanje i nehotice otvara jedan novi paradoks prevodenja — čak i za samog pisca. Da bi se telkst pojavio na mađarskom, morao sam ga prevesti s francuskog originala. Ali već na samom početku pokazalo se da telkst koji smo sami napisali na stranom jeziku mi sami ne možemo da prevedemo na sopstveni jezik. Upravo zbog jednog niže maznačenog paradoksa, naime, zbog zahteva prevoda što mora sadržati, ti nužno sadrži, ozmaku koja ga ločigledno čini prevodom. A kako da se u knjižu mađarskog pisača uvrišti telkst koji je preveden na mađarski jezik? Dakle, svoj sopstveni telkst sam, umesto da ga prevedem — čak i onda ako se strogo držim onoga što sam izvorno htio reći — ponovo morao da napišem. Drukčije rečeno: morao sam se konstituti postupkom za koji držim da je u prevodenju uopšte nepravilan i trudim se da ga izbegavam; trudio sam se da u mađarskom tekstu ne ostane ni traga da izvorno nije napisan na mađarskom jeziku. Morao sam da uklonim sve one znake koji u izvorniku — u ovom slučaju, kada su pisac i prevodilac istovetne ličnosti, na potpuno evidentan način — ne pripadaju pišećem stilu, nego jeziku koji je pisac ikonistio, ne osobenom ikoničenju jezika pisača, nego načinu na koji taj jezik ikonisti samog sebe. Na taj način, dakle, nije nastao »prevod«, nego osoben granični slučaj prevoda, u kojem se, kako se približavamo, diferenciraju međusobni odnosi vrednosti individualnog istila i opštег jezika.

* * *

Io, pre svega, zar nije već paradoksalna i činjenica što na zajedničkom dogovoru prevodilaca, kao i ovde, jedan od prvih i najvažnijih zajedničkih problema upravo jeste prevodenje onoga što uzajamno znamo i želimo da razmenimo o prevodenju? Činjenica što je upravo najteže u jednom višejezičnom društvu razmeniti mislili o prevodenju, a pogotovo u društvu prevodilaca. Što je najteže prevesti upravo one postupke i sredstva uz čiju pomoć svaki može lako i s više ili manje uspeha, prevodimo na bilo koji jezik i najteže dela napisana na bilo kom jeziku? Jer su ona najčešće vezana za osobeni unutarnji svet jedinog jedinog jezika.

1. Kao objašnjenje ovoga stanja javlja se još jedan paradoks; prevod je najviše nacionalnog među svim književnim vrstama.

Izvorna dela — u načelu — prevodila su na sve druge jezike sveta. Prevod se, međutim, ne može prevesti ni na jedan drugi jezik. (Na osnovu jednog prevoda — ako je to neophodno, a nema nikakvog drugog rešenja — eventualno se može prevesti original za koji je kao osnova poslužio prevod; za to se može navesti više uspešnih primera; međutim, sam prevod nije prevodiv.)

Svakog pisano delo — bar po nameri i mogućnostima — napisano je za celo čovečanstvo. A prevod, koji je u stanju da bilo koje delo pretvori u čitljiv telkst na bilo kojem jeziku, biće čitljiv samo na jednom jedinom jeziku.

Otuda s opravdanim ponosom može da kaže Babić u svom pogovoru uz prevod Čistilišta: »Knjiga prevoda je najnezleđivije mađarska knjiga. (...) Svakli prevod je dar naciji. (...) Izraz piševe prijednostiju svojoj naciji...«

2. Da bi bio zaista dobar i punovažan, moraju se primeniti

dva međusobno sasvim suprotna postupka s jezikom i književnošću:

A. ono što je strano treba približiti onome što je nacionalno;

B. nacionalno treba približiti onome što je njen strano.

Ako potpuno izvornost originalnog dela želimo da sačuvamo i na jeziku prevoda, tada prevod ne bi bio u stanju da sam sebe ostvari unutar ovoga jezika — ali ako sive jezičke (i druge) osobnosti izvornog dela potpuno prilagodavamo našem jeziku — vredi li ga onda prevoditi? Jer onda nam ne može dati ništa novo, ništa što bi bilo vredno uvelikoj napora prilikom prevodenja.

U mađarskoj prevodnoj književnosti dugo je, počev od početka ovoga veka, vladao princip po kojem prevedena pesma jednostavno mora da bude lepa mađarska pesma; kao što se obično govorilo »kao da je izvorno pisana na mađarskom jeziku«.

Ali ako, recimo, Geteov *Lied* ili Bodlenov sonet posredstvom prevoda postane tek jedina novija »lepa mađarska pesma« i ništa više, čemu je onda prevoditi?

3. Po Rolanu Bartu, »književnost govori ono što govori, ali uz to i da je književnost«. Prevod mora da govori što je original, a uz to da je i prevod. A to, ukoliko je tačno, prirodno je iznjava otkrivena istina. Istina koju druga razdoblja ne poznaju. Prevod je jedna od najvažnijih pokretačkih snaga isvake nacionalne književnosti. Sve velike evropske književnosti započinjale su prevodima, a da su to prevodi nije se primalo k znanju. Prve pesme francuskog jezika iz XII—XIII stoljeća, ili prve na mađarskom iz XII veka, govorile su od reči do reči prevodi latinskih religioznih tekstova: *Kantilena Sv. Eulalije i Marijino risanje*, podjednako. Onda ih međutim, niko nije smatrao prevodima; tim pre što prevod nije činio deo ondašnje kulturne nadgradnje. Još je važnije da ta dela mi za nas nisu prevodi: jednostavno su samo prve pesme francuskog, odnosno mađarskog jezika koje znamo.

Jedan drugi primer: pri nastanku na izgled najnacionalnijeg »književnog« roda, narodne pjesme, prevod ima takođe veliku ulogu. Pojedine narodne balade podjednako postoje u mađarskoj, rumunjskoj, bugarskoj, itd. varijanti. Koji je od njih bila »izvorna«? Većinom ne znamo, ne može se mi znati (nisi me vredi). Tačnije: isvalka od njih je original. A ovamo, isvalka uzajamna pozajmica, plod »prevoda«. (Jedino višestranje nemajuća i antinacionalistička »nauka« bavi se ispitivanjem, odnosno iznudjivanjem »prvenstva«.)

4. Odmah je osvetljena možda i najparadoksalnija stranija paradoksa. Isto, prevod nije samo književni rod istog ranga, nego nije ni samo jedan od književnih rodova; i iznad toga, glavni metod i tvorački princip valjda svake književnosti. I ja sam se veoma priklanjam ovom ubedjenju. Čak i u formi eksistremne zamisli Horhe Luisa Borhesa, po kome je prevod samo jedna (odnosno: bezbroj mogućih) varijanta izvornog teksta, koji je takođe jedan među brojnim varijantama koje su mu prethodile, ili koje se mogu zamisliti. Upravo zbog itoga Borhes, i to s punim pravom, kaže: »Prevod kao niže vrsta umetnosti praznovrećica je — ikoju podstiče i poznata italijanska krikalitica — zasnovana na površnjem iskustvu.« Jer svalko izvorno delo je na neki način — pre svega u procesu nastanka — i samo jedna vrsta prevoda. Odavde je samo jedan jedini korak do modernog shvatanja koje krug i vrednost prevoda proširuje još dalje: Roman Jakobson na sve oblike komunikacije, Oktavio Paz, pak, na samu kulturu, pogoljivo na njenu savremenu, modernu strukturu. »Naš vek je vek prevoda, piše Oktavio Paz. Ne prevodimo samo tekstove, nego tradicije, religije, igre, umetnosti ljubavi i kulinarskog, modu, ukratko najraznovrsnije običaje i praksu (...) Razume se, i druga razdoblja i drugi narodi su prevodili (...), ali niko nije bio svestran činjenice da tokom prevoda menjamo ono što prevodimo, a maničito menjamo sami sebe.«

Time se i zatvorio začaranji krug. Jer, ako tokom prevodenja menjamo stvari, a menjamo i same sebe, šta drugo tada i činimo nego *stvaramo*? I šta ostvarujemo tako nešto izvorno?

5. A time smo stigli do poslednjeg paradoksa. Citiram iz izvanredno zanimljivog referata Tonča Začeva. Rekao je — ali uzgred da kažem da njegov rad na bugarskom citiram na francuskom, onako kako sam ga preveo s nemackog, jer nam je taj prevod umnožem, a sada će vama ovaj trostopeni prevod ponovo prevesti na izvorni bugarski naš stručni prevodilac, draga Marija Dalčev. Nije li ovo poenota za sam onaj paradoks prevoda koji sam pomenuo u uvodu?

Tončo Začev je, dakle, rekao (ili približno): »Jedino na osnovu prevoda nacionalno je je u stanju da stvoriti šire veze s drugim nacionalnim kulturama i da ih dalje razvija. Miroslavovićevi narodi, živeći jedni pored drugih, samo će onda moći zaista da osvajaju prostrana područja duha, ako mogu da otkriju sva skrivena izvorišta snage naroda, ako mi ne zahватi ništa, nego obuhvati u sebi stvaralačku ličnost.«

I na kraju bih dodao:

Otkada govorimo o svetskoj književnosti, pojedine nacionalne književnosti dobile su rang svetskih književnosti srazmerno broju dela koja su prevedena na druge jezike. Ali je blizu vreme, kada će rang svetske književnosti pridavati ponajpre one književnosti koje same majviše i na najvišem nivou prevede majbolja dela književnosti sveta.

1975.

* A da bi se sve to moglo ovde pročitati na mađarskom, neophodna je bila još jedna stepenica. (Prim. autora)

A da bi se čitalo i na srpskohrvatskom, pridodata je još jedna nova. (Prim. prev.)